

SZUROMI PÁL

Didergő drapériák

FINTA EDIT: ÁTTŰNÉSEK CÍMŰ KÖTETÉRŐL

I.A.T. Kiadó
Budapest, 2012
263 oldal, 1490 Ft

”

Egyre többretegűvé, talányosabbá és áttekinthetlenebbé válik képzőművészeti könyvkiadásunk. A közelmúlt évtizedekben még bizonyos tendenciózus rendje, kiszámíthatósága volt e vizuális tartománynak. Többé-kevésbé tudtuk: miféle szemléleti, alaki, strukturális sajátságokra hagyatkoznak a Művészet kiskönyvtára vagy a Corvina műterem sorozat szaporá darabjai, nem is szólva a vaskos, igényes monográfiákról. Mostanra azonban csak-csak befellegzett e koncepciózusabb gyakorlatnak. Annál is inkább, mivel az állami mecénatúra beszűkülésével óhatatlanul előretörték az egyedi profilú, szubjektívebb kiadványok. Elég most csak a nemrég publikált, tekintélyes rangú Kugler-kötetekre utalnom, amelyek egyszerre zárt, autonóm és nyitott szellemű alkotások (pl.: Földi Péter, Sváby Lajos, Kovács Péter, Lóránt János, Kárpáti Tamás, Gaál József, Szabó Tamás pályáiról). Így érdekes, tanulmányos mintázatok nyújtanak a szakmai komolyság meg az oldottabb, populáris felfogás különféle kombinációira.

Miért idézem szépművészeti könyvkiadásunk aktuális pálfordulásait? Valami tipológiai helyet keresek Finta Edit tavaly megjelent, személyes kiadású életmű kötetének megragadására. Csakhogy ez majdhogynem képtelen vállalkozás. Mert rendkívül szuverén, szinte unikumnak tekinthető összeállítással van dolgunk. Igaz, a közel háromszáz oldalas, minőségi kivitelezésű művet jobbra a művésznő vitális, variatív és avantgárd művei népesítik be, a startoló grafikai fejezetet pedig a festészeti, fotóművészeti egységek követik. Mellettük viszont annyi-annyi pórázra fogott, tömör kommentárral, értelmezéssel találkozhatunk, hogy csak kapkodjunk fejünket. Akadnak itt újságcikkek, kiállítási prologusok, tárlatlátogatói naplórészletek, nem beszélve egynéhány autentikus költeményről. E művek szerzői nagyrészt az erdélyi, a hazai literatúra jeles, tekintélyes személyiségei (pl.: Tolnai Ottó, Mózes Attila, Szőcs Géza, Bella István, Veress Miklós, Csiki László, Király László, Balla Zsófia). Látszatra olyan ez, mintha a székel szarmazású, érdemes alkotó egy rangos, ri-

tuális körgyűrű fókuszában leledzene, ahol többnyire értő, féltő, rokonszenvező egyének vesznek körül.

A műfaji átjárások termékeny, felemás gyakorlata közel sem ismeretlen kortársi kultúránkban. Színészeink jó része idővel rendezésre adja fejét, tárlatainkat pedig nem ritkán írók, költők ajánlják a nézők figyelmébe. A játékos, univerzális Schéner Mihály történetesen sok-sok szállal kötődött a nyelv mestereihez, akik önálló üdvözlő kötettel respektálták áldásos kapcsolatukat. Ugyanakkor Szepesi Attila és Gerzson Pál rendhagyó könyveket komponált a verbális és vizuális képzelet analógiáinak felvillantására. Persze jelenleg is tetten érhetők a személyes érvényű, közvetlenebb emberi, művészi kohéziók. Finta Edit ugyanis kezdettől fogva vonzódott az irodalom varázslataihoz, ám a hetvenes évektől egyenesen társszerzője lett megannyi prózái, verses kiadványnak (tipográfiák, borítók, illusztrációk). Amúgy a műtörténészek is teret kapnak e népes szerzői gárdában (pl.: Banner Zoltán, Feledy Balázs, Szücs György, Szepes Hédi). Egészében mégis egyfajta felfogásbeli, hangulati feszültség vibrál a kötet képanyaga és írásos megnyilatkozásai között. Míg az előbbi zónát főként a meditatív, monolitikus és drámai súlyosság élleti, addig a közvetítő jegyzetek inkább csak könnyed, impresszionisztikus fényreflexiók.

Ne ijedjünk meg e rendhagyó kontraszttól. Nem csupán a hosszabb, tüzetesebb elemzésekben lakozhat eleven felvillanyzó, megvilágító erő. Dehogy. Itt van mindjárt a korosodó művésznő sajátos személyisége, keserű kihívásokkal teli, küzdelmes pályája. Ezekről ugyanúgy tudósítást nyerünk az alkotó puritán, visszafogott vallomásaiból, mint a vele készített interjúkból (Balla Zsófia, Bogdán László). Kiderül itt: ő voltaképp szorgos, önzetlen szüleit tekinti példaképnek. Pedig a Kézdialmásról induló, népes kisnemesi családnak iszonyatos megpróbáltatásokat kellett átélnie. Nem elég az elszegényedés, az áttelepítés gyötrelmes, megalázó procedúrája, de a fiatal Editnek a művészeti szakközépiskolába, majd a Kolozsvári Akadémiára is igencsak körülményes volt bejutnia (grafika, fotóművészet szakon tanult). Majd költő férjével egyik albérletből a másikba költöztek, miközben elsőszülött kislányuk meghalt. Végül az önállósult alkotó Balázs fiával együtt Budapestre tette át székhelyét, s ma is ugyanitt munkálkodnak (1990-től).

Akinek ennyi-ennyi méltatlan, fájdalmas tapasztalat társul legszebb, legfogékonyabb ifjúságához, az világszemléletileg jócskán predesztinált. Pláne, ha az illető kifinomult, idegi természetű személyiség, amilyen Finta Edit is. Nyilvánvaló hát, hogy az írásművek szerzői minduntalan visszatérnek a különféle képegysétesek és szerzőjük egyéniségének vizsgálatára. Akad, aki pszichologizáló szürrealizmusról, mások jelképes, önfeltárázó álom- és képköltészetről beszélnek. Annyi azonban bizonyos: a művész leginkább festészeti látomásaival jutott el a legmagasabb esztétikai szférákba. Alighanem innen származik, hogy az ismertetések, elemzések alig-alig foglalkoznak grafikai és fotóművészeti teljesítményeivel. Mintha csak mellékes, sokadrangú szerepük lenne. Holott ez korántsem helytálló. Elvégre az itteni tematikák, formakísérletek ugyancsak beleszóltak szuggesztív, szuverén nyelvű piktúrájába.

Látható például: már a startoló alkotó érdeklődésében domináns szerepük van a fiatalos nőalakoknak. És ez festészetében még inkább megerősödik. Ezt az alanyi természetű, szubjektív szemléletet ellenben egy meglehetősen nyitott, kollektív és differenciált felfogás előzte meg. A pályakezdő művész grafikai és fotográfiai nézőszögében éppúgy felbukkannak a kultikus, plebejus, tárgyias tematikák, mint a modern, transzparens térszervezés alternatívái. Ami egyfelől a magányos vagy csoportos figurák expresszív, analitikus értelmezése, az más-

hol az organikus, Henry Moore-os plasztikák analógiáival bukkan elő (pl.: *Szobor és modell, Szabad asszociációk*). S ami az egyik térfélen a világba vetett, kiszolgáltatott emberi halandók kiszögezett nyomorúsága, az a következőkben már ágrólszakadt, nincstelen alakok megidézésében jelentkezik (pl.: *Tér és idő, Mezítláb, Hajléktalan*). Közben fokozatosan felfedezzük jellegzetes, meditatív tárgyi motívumait (órák, zeneeszközök, képkeretek stb.), s velük együtt a képlékeny, hullámzó drapériák és ruhadarabok szuggesztív átlelkesülését. Ami annyit tesz: Finta Edit karakteres, nőies festői világlátása egy univerzális, plebejus és mitikus felfogásból bontakozott ki.

Csak miként fér össze a szubjektív, szimbolikus, látomásos emberfelfogás a józan, tárgyi- és metafizikus szemlélettel? Több helyen is olvashatunk erről, nem is egészen szűkös szellemi dimenziókban. Míg Feledy Balázs magából a szürrealista törekvések megosztottságából vezeti le a spontánabb, felszabadultabb és a konkrétabb, tudatosabb törekvések kontrasztos együttállását, addig Banner Zoltán a hazai modernizációban keresi a művészről kapcsolódási pontjait. S tényleg: nálunk a „szürnaturalista” mozgalomhoz, egyben a Szürenon csoportosuláshoz kötődött e stílári felfrissülés, amelyekhez némileg az erdélyi alkotók is csatlakoztak. Másrészt az sem mellékes: Finta szakmai orientálódásában Chirico, Magritte vagy Tanguy munkássága feltűnően sokat jelentett. Ott volt bennük a modern életterek kiüresedett, árnyékterhes sugallata, nem is szólva az elidegenedett, torzószerű létezés paradox, parttalan képzetéről. Ráadásul az alkotó fotóművészeti szikársága, lakonikussága is valószínűleg bele- szült materiális, rusztikus jellegű festészetébe.

Külső és belső analógiák? Hitelesen személyes és áttételes művészi sugallatok? Szó se róla: közel sem egyszerű Finta Edit munkásságának érdemi megragadása. Ő nem csupán szenzuális, vizuális személyiség, de a gondolatosság elvontabb igénye is ott munkál benne. Mégsem ízig-vérig tudatos, racionális alkat, minthogy másfelől egy ösztönös, érzelmi bázisú képzőművésszel állunk szemben. E lélektani, kifejezési összetettségből fakad, hogy vívódó, mitikus nőalakjai kapcsán egynémely szerző a démonikus pokoljárást, más pedig a kultikus égbeszállást emlegeti. Ha akad is némi emocionális igazság e szélsőséges meghatározásokban, valamelyest konkrétabban, egyértelműbben kellene fogalmaznunk. Kétségtelen többek közt – állítja Banner Zoltán – , a művésznőnek egyetlen önarcképe sincs. Ennek dacára festői pályájának egésze mégiscsak roppant szubjektív, már-már önarcképi természetű. Más kérdés, hogy ezúttal egy szemérmes, rejtőzködő egyéniséggel van dolgunk.

Egyébként ez a dilemma izgatja legfőképp az írástudók fantáziáját. Van, aki egyfajta magántörténelemtől vagy szubjektív mitológiáról beszél, másfelől pedig egy magánérzeti napló közérzeti kiterelvényesedéséről olvashatunk. Ezek csakugyan találó, szellemes megjelölések, lehet rajtuk diózn. Most mégis két remekbe sikerült filmesszére utalnék, amelyekről Marosi Péter élvezetes recenziója értekezik (Xantus Gábor: *La Divina Commedia, Zsoltárok fehérben, zöldben*). Természetesen Finta Edit pályájáról, művészetéről szólnak e filmtetekercsek, még-hozzá érzéki, bölceleti rálátással. Jóllehet a méltóságos, fátylas női ruhákat festegető alkotó is fel-bukkan e produkciókban, mégsem ő az igazi gyújtópont. Nem bizony. Minthogy egy Kolozsvár közeli romos várkastély látványzónájában vagyunk, ahol a művészről jellegzetes képei a lépcsőkön, falakon és az arborétum facsonkjain lettek elhelyezve. Az ósdi falra pedig méreletes, archaikus faliórát tettek, a földre meg öreg hegedűt. Amikkel máris becsöppentünk az alkotó historikus, individuális világába. Végül a szemfüles kamera a szomszédos Szamos

vizére koncentrálni, hogy a fodros, szövevényes, drámai áramlások és tükröződések szuggesztív vízióit közvetítse.

Elvégre a réges-régi folyó a becses állandóság és a szüntelen mozgékonyság eleven megtestesítője.

Igen, a romantikus gyökerű táji, környezeti elemek is alapvető, átfogó szerepet kapnak a művésznő munkásságában. Amint ez oly gyakran megfigyelhető az erdélyi piktúrában. Finta Editnél is egyre-másra az évszakok ritmikus váltakozásával, továbbá a síkvidéki terek és a hegyes-dombos képzetek lüktetésével szembesülünk. Ám ő ilyenképp sem tud, tán nem is akar végtelenen feloldódni a természeti mintázatokban. Inkább azt tapasztaljuk: a valószerű, részletezőbb előadástól egyre jobban a tömör, kozmikus távlatú, jelszerű formációk felé halad. Előszóval idézi a napkorong tűzcsóvás mágiáját, másrészt a víztömegek parázna hullámjátékát, nem beszélve a prózai földrétegek talányos monotonijáról. Lényegében olyan ez, akárha a művész az őselemekben fedezné fel a természeti valóság érdemi dinamikáját. Mi több: még merengő, sóvárgó alakjait is a különféle archék szín- és formarétegei járkák át. Mintha az emberi és természeti létezés egyazon törvényeknek engedelmeskedne.

Nomád és korszerű összhangzattanok? Ki ne tudná: a csapadékhányos, aszályos idő előbb-utóbb repedezetté, mintegy ráncossá teszi az anyaföldet. Ahogy ez az emberi, női testformáknál is aktuális. Csakhogy az új élet misztériumát is bizonyos testi, materiális feszülések meg hasadások előzik meg. Ez a szubjektív, teoretikus és szisztematikus művészet is az élet alapvető, átfogó helyzeteit járja körül. Jóvalavál okai lehetnek így, hogy a kötet írói nem egyszer Mózes Attila gondolataira hivatkoznak, aki egykoron Finta Edit férje volt. Számára ez a piktúra kimondottan „A hiány költészete”, ennek valamennyi őszinte, önleplező és felvillanyzó leleményességével együtt. Jelenleg tudniillik: „... a test megszökött abból a közezből, amelynek formát adott...” Az arc helyén meg ott ásit az „arctalan bizonyíték” (124. o.). Más szóval: egy anonim, elidegenedett és eltárgyasodott szürrealista régióban vagyunk. Ahol a festő szorongó, esendő kísértetlénylei ugyanúgy drámai, mint lírai sugallatúak.

Innen már csak a művek konkrétabb sajátosságait kellene kibontanunk. Miként ezt az összeállítás szerzői többé-kevésbé meg is teszik. Előzőleg azonban érdemes szót ejtenünk a ruhák, a drapériák historikus pálfordulásairól. Mint tudjuk: a görög szobrászok éreztek rá elsőként a puha öltözékekben, leplekben rejlő kifejezési lehetőségekre. Arra, hogy ezek ugyanúgy rejtik, eltakarják, mint sejtelmesen feltárják testi mivoltunkat. Idővel ellenben a drapériák érzelmi, esztétikai és expresszív funkciója nyomult előtérbe (l.: barokk, rokokó, szecessziós vagy modern művészet példázatait). Hazai kortárs művészetünkben sem ismeretlen e manierizáló, autonómiára hajló tendencia: gondoljunk csak Méhes László, netán Baranyai András szellemes, míves munkásságára. Náluk is megfigyelhető a lágy, képlékeny szövetek emocionális rafinériája, legyen szó akár a formatartalmak intímabb vagy profánabb tüneteiről. Különben Finta Edit alak- és ruhacentrikus szemlélete is a távoli idegenségek és az érzéki közvetlenségek határfokai közt lavírozik.

Mindenesetre feltűnő: az alkotó kesernyés magányérzete csak elvétve jelentkezik egyedi, árválkodó figurákban. Neki sokkal inkább a két vagy háromszemélyes nőalakok imponálnak, mellettük pedig népesebb, zártabb kollektívákkal találkozhatunk. Egyik őszies, komor hangzatú, asszonyos csoportképe az *Antik kórus* címet viseli, ami önmagában is árulkodó. Banner Zoltán is kiemeli ezt az irodalmi profilú, közösségi mentalitású jellegzetességet, mivel valószínűleg tanulságosnak tekinti. És csakugyan: Finta Edit személyes önreflexióit épp a többre-

tegűség, a nembeli csapatszerűség viszonylatai teszik fölöttébb izgalmassá. Az *Áttűnések* triászos, kísérteties víziója például metaforikus, feszültségteli látványtömb. Itt a centrálisan vöröslő, szenvedélyes nőiség képviselője a hófehér tisztaság nimbusza felé hajladozik, miközben őt a sötétlő elmúlás démona molesztálja. Bizonyára ennyiből is kitűnik: az antik szellemiség hatványozottan beleszól e jelképes töltetű, indulatos festészetbe. Emlékezhetünk még a mindenható archék elementáris energiáira, most pedig a görög tragédiák tisztos, mértékadó kórusai kerültek elénk (pl.: *Mítosz, Felemelkedés, Összetartozás, Áttetsző világ, Elégia, Dráma*).

Ám lépünk tovább. Már csak azért is, mivel Finta expresszív, szürreális emberlátását megannyi érzelmi, kifejezési egyediség övezi. Találón jelzi Bertha Zoltán: az alkotó világképe voltaképp „hagyományosan modern és modernül hagyományos” (132. o.). Nála ugyanis a kollektív képzetkincs, a szobrászi tömörségű figuralitás, egyben a rendkívül súlyos, eleven tónushasználat egyféle mitikus, balladai atmoszférát teremt. Ezzel valamelyest a művészet szintetikus „őstojásával” érintkezünk. Ahol mind a drámai komolyságnak, mind a fesztelen spontaneitásnak evidens helye van, nem is szólva a magasztosság, a méltóság és a fenséges-ség nemesebb érzeteiről. Mindezt az írástudók is rögzítik, amint a feszes, monumentális térszervezésről sem hallgatnak. Nekem meg az tűnik fel ezúttal: a művész többször is előkelő, historikus fogalmakkal jelöli képeit (pl.: ilyen-olyan madonnák, Király és királynő). Mintha a szorongató magány, az elveszett harmónia neki nem jelentene valami olcsó, peremvidéki helyzetet. Ő ilyenképp is őrzi, dokumentálja a gyengébbik nem historikus, aktuális nagyszerűségét és emelkedett nimbuszát. Bár erőteljes, tömbös formálásával időnként pont egy férfias keménységű festőre emlékeztet.

Akárha itt a gyötrő hiányérzet szabályszerűen kiteljesítené önmagát.

Nem mondanám, hogy túlságosan újszerű, érdekes hangzatok vibrálnak az alkotó tipikus tárgyi kelléktárában (órák, hegedűk, képketrek, ablakok, székek, papírlapok). Még akkor sem, ha vajdúd időfaktorait alkalmanként eredeti metafizikai abszurditás járja át (l.: *Óra és drapéria*). Mindennél azonban fontosabbnak vélem azt az alaki, jelentéstani térhódítást, amelyet a művész az érzelmetli, dinamikus drapériák, az antropomorf ruhalények intenzív vizsgálatával tudott megvalósítani. Egyszer egy sűrített, tűzzivataros látomásig jutott el, ahol az összegyűrt, vöröslő szövetdarab majdhogynem vulkanikus energiájának tűnik (*Nap és drapéria*). Máshol viszont a száraz növények hajladozó indázataira emlékeztetnek a női teremtmények (pl.: *Színes rajz, A szorongás metafizikája*). A *Szakadás* semmibe állított, díszes, népies ruhafigurája pedig olyanképp őrzi tüzes, eleven életigenlését, hogy igazában már a pusztulás előszobájában tartózkodik. Ráadásul a szerencsésen, találón kiválasztott címlapkép, a *Mítosz* víziója akár a művész ars poeticájának is felfogható. Hisz a síkszerűen sötétlő, zárt „asszonykórus” előtt fehérlő ritmusú, tépett-szakadozott köpenyű szellemlény emelkedik a magasba. Szinte csapzott, rojtos szárnyú madárként. És mégis az angyali lények analógiájára.

Keserves létevények, konok önelszámolások? Magánérzeti vívódások és művészi reménysugarak? Bárhogy is vesszük: Finta Edit pályamű-kötete meglepően ötletes, sokszínű áttekinthet nyújt az alkotó küzdelmes, szuverén munkálkodásáról. Bertha Zoltán történetesen pontosan észreveszi: ebben az életműben valójában az európai szürrealizmus és metafizikus festészet egyéni továbbépítését érzékelhetjük. Nevezetesen azt, amint a kollektív elmagányosodás, a lelketlen eltárgyasodás egyetemes tendenciái specifikus erdélyi, kelet-közép európai és magyar formákkal gyarapszanak. Más lapra tartozik, hogy ez az esszéisztikus

könnyedségre, dokumentarista sokszínűsége törekvő kötet egynéhány kétséget ébreszt az olvasóban. Hisz itt a feszebb, igényesebb cikkválogatás valószínűleg több lett volna, pláne, ha a tárgyilagosabb esztétikai mérlegelések hiányát is beleszámítjuk. Másrészt a kiállításokhoz, képekhez kapcsolódó kéziratos toldalékok valahogy túllépnek egy mértékletes esztétikai határon. Annál is inkább, mivel csak-csak belezavarnak a színgazdag, öntörvényű képek nyugodtabb élvezésébe.

Igaz, az oldottabb, közvetlenebb metodikának is akadnak előnyei. Különösen akkor, ha a költők, a szépírók intuitív, megkapó nyomvonalain haladhatunk. Akik annyi-annyi nyelvi, gondolati láncfűzettel tolmácsolják Finta Edit változatos, rangos művészetét, ahányan csak vannak. Ezzel aztán jótékonyan felfrissítik asszociatív képességeinket. A vitális, fájdalmas művek közt Bella Istvánnak az villan eszébe: „Hogy didereg a hó, s a hóban az eszméletlen fehér [...] Hogy didereg a jó, s a jóban az, ami emberi...” Aztán Vásárhelyi Géza az alkotó virtuális, abszurd térszemléletét poetizálja (*Se kinn se benn.*)

*„... két lapja közt az egyetlen üvegnek
a fények lassan megüvegesednek
és kihuny velük majd eszméletem
se kinn se benn se kinn se benn.”*

Végül az elmés, jóra való Veress Miklós mintegy lakatot helyez erre az emlékezetes életmű kiállításra, s az atmoszférikus légkuzatra bízza a képek autentikus befordítását (*Tárlat után*).

Elúszó, esendő (2010)